

УДК 376-056.34

Мамічева О. В.

доктор психологічних наук,
доцент кафедри логопедії та спеціальної психології
ДДПУ (м. Слов'янськ)

СПЕЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА В КОМПЛЕКСНОМУ СУПРОВІДІ РОЗВИТКУ ДИТИНИ З СОЦІАЛЬНО-ОСОБИСТІСНИМИ ПРОБЛЕМАМИ В СИСТЕМІ ОСВІТИ

Стаття присвячена аналізу системи психолого-педагогічної і медико-соціальної допомоги дітям, особливо в ранньому віці, коли така підтримка є надзвичайно важливою і перспективною з точки зору подолання наявного відхилення, що обумовлює створення служби спеціальної психологічної допомоги в системі освіти, яка на відміну від служби практичної психології освіти орієнтована на рішення проблем дітей, що мають відхилення в розвитку.

Ключові слова: спеціальна психологічна допомога, спеціальний психологічний супровід, діти з відхиленнями в психічному розвитку, діти з особливими освітніми потребами, психокорекційна програма.

Реально існуюча тенденція погіршення здоров'я дітей і підлітків соціально обумовлена і залежить від таких чинників, як стан довкілля, економічний потенціал суспільства, спадковість і здоров'я батьків, умови життя і виховання в сім'ї, в освітній установі. Проблема здоров'я стала особливо актуальною нині, коли в педагогічній діяльності здійснюється перехід від масової уніфікованої освіти, спрямованої на передачу певного набору знань, умінь і навичок, до освіти диференційованої, орієнтованої на максимальні можливості конкретної дитини незалежно від її початкового рівня в розвитку.

За останні роки серед вихованців різнопрофільних освітніх установ збільшується число осіб з відхиленнями в розвитку. Існуюча система психолого-педагогічної і медико-соціальної допомоги цієї категорії дітей, особливо в ранньому віці, коли така підтримка є надзвичайно важливою і перспективною з точки зору подолання наявного відхилення, обумовлює вдосконалення служби спеціальної психологічної допомоги в системі освіти, яка на відміну від служби практичної психології освіти орієнтована на рішення проблем дітей, що мають відхилення в розвитку.

Крім того, збільшується кількість дітей з порушеннями, які не можна віднести ні до одного з видів психічного дизонтогенеза, що традиційно виділяються. При цьому такі діти потрапляють в число інвалідів дитинства і зазнають виражені труднощі в адекватній самореалізації, інтеграції в освітнє і соціокультурне середовище. До такої категорії можна віднести, зокрема, дітей, що постраждали в соціальних і екологічних катастрофах і мають стійкі порушення у фізичному і психічному здоров'ї, а також дітей з делінквентною поведінкою. Те ж саме можна сказати і про дітей з важки-

ми соматичними захворюваннями, які, за наявними даними, виступають другою за поширеністю групою (після ушкоджень ЦНС), у яких спостерігається уповільнена динаміка психосоціального розвитку.

Аналогічна тенденція до розширення контингенту дітей, що потребують спеціального психологічного супроводу, відзначається і у світовій практиці.

З'явилися і широко використовуються такі терміни, як «діти з особливими потребами», «діти групи ризику», «діти, постраждалі від насильства» та ін.

Враховуючи наявні окремі компоненти психологічних служб системи освіти, службу спеціальної психологічної допомоги доцільно розглядати в якості її органічної складової, що знаходиться на стику практичної психології освіти, охорони здоров'я і соціального захисту.

Необхідність створення (виділення) служби спеціальної психологічної допомоги в освіті визначається протиріччям між зростанням потреби в спеціальній психологічній допомозі, з одного боку, і недостатньою кількістю кваліфікованих фахівців в цій області, здатних надавати необхідну психологічну допомогу, з іншого боку.

У центрі уваги служби спеціальної психологічної допомоги — діти і підлітки з різними відхиленнями в психічному, соматичному, сенсорному, інтелектуальному, особистісному і соціальному розвитку, а також особи, що мають особливі освітні потреби, обумовлені порушеннями здоров'я.

Основною метою служби спеціальної психологічної допомоги в системі освіти є виявлення, усунення і відвертання дисбалансу між процесами навчання і розвитку дітей з особливими освітніми потребами і їх індивідуальними можливостями, створення умов для соціально-психологічної адаптації, включаючи подальше професійне самовизначення вихованців.

Основна мета служби реалізується через рішення діагностичних, корекційних, профілактичних і організаційно-просвітницьких завдань і конкретизується в наступних видах діяльності фахівця:

- диференціальна психологічна діагностика, спрямована на виявлення психологічної структури порушення, визначення підлягаючих зберіганню зон розвитку для підбору адекватної освітньої установи;

- розробка індивідуальної психокорекційної програми, погодженої з учбовим процесом, психологічною структурою розвитку дитини (з урахуванням зони найближчого розвитку);

- оцінка навчального і соціального мікросередовища для організації оптимальних умов навчання і розвитку дитини;

- формування і реалізація індивідуальної корекційної програми, вбудованої в цілісний процес психолого-медико-педагогічної корекції розвитку дитини з особливими освітніми потребами; спільна з педагогом робота з розвитку когнітивних функцій і емоційно-вольової сфери, корекція поведінкових проблем;

- надання допомоги педагогам в організації адекватних умов навчання і виховання для дитини з особливими освітніми потребами, рекомендації відносно учбового навантаження, параметрів і форми оцінки результатів

навчання з урахуванням індивідуальних особливостей дитини, пропозиції до підбору і розподілу дітей в класі;

– консультування і надання допомоги педагогам в організації і розвитку взаємодії між учнями в учбовому процесі і за його межами;

– забезпечення психологічної підтримки батьків; психологічне консультування сімей, спрямоване на формування адекватного виховного підходу до дитини з проблемами в навчанні, поліпшення емоційного контакту з нею, співвідношення можливостей дитини з вимогами навчального процесу;

– забезпечення соціально-психологічних передумов ефективної інтеграції дітей і підлітків в освітнє соціокультурне середовище на різних вікових етапах розвитку дитини;

– формування психологічної культури суб'єктів освітнього простору з метою підготовки процесів інтеграції дітей, що мають відхилення в розвитку, в соціокультурне середовище освітньої установи;

– формування у педагогів, вчителів, вихователів, адміністрації освітніх установ, викладачів, батьків, а також дітей, підлітків і молоді потреби в психологічних знаннях, бажання використати їх в роботі з дитиною або в інтересах власного розвитку, створюючи умови для повноцінного особистісного розвитку.

Збільшення чинників ризику в ранньому розвитку дитини, несприятливі екологічні і соціальні умови привели до того, що значна частина дітей в дошкільному дитинстві не в змозі засвоїти увесь об'єм інформації, пропонований інноваційними програмами нового покоління.

Відомо, що у соматично ослаблених дітей у зв'язку з астеничним синдромом відбувається уповільнений розвиток психічних новоутворень віку, тобто пізніше, ніж у здорових дітей, формування довільних регуляцій і емоційно-вольової сфери.

Тому соматично ослаблені діти відрізняються недостатнім рівнем розвитку уваги, зниженням об'єму пам'яті, підвищеної стомлюваністю і виснаженістю психічних процесів. Такі діти не уміють долати труднощі, підпорядковувати свої дії певним вимогам і правилам. Утруднюються організувати свою діяльність, регулювати її і свою поведінку. У дітей знижуються контакти з оточенням, що призводить до формування ряду негативних рис характеру: моральних, вольових.

Усе це вимагає організації психокорекційної роботи в освітніх установах з дітьми, що мають відхилення в психічному і фізичному розвитку.

Таку роботу покликаний здійснювати спеціальний педагог-психолог дитячого саду або спеціалізованого закладу. Сенс його діяльності — в наданні допомоги дітям, що зазнають різних труднощів психологічної або соціально-психологічної природи, виявленні і профілактиці цих проблем. Методом і ідеологією роботи педагога-психолога є супровід дитини, а також організація взаємодії фахівців в корекційно-розвивальній роботі.

Робота педагога-психолога з дітьми, що вимагають психологічної допомоги, складається з декількох напрямів:

– діагностичного;

- профілактико-просвітницького і консультативного;
- корекційно-розвивального.

Метою психодіагностичної роботи є інформаційне забезпечення процесу супроводу. Діагностичні дані потрібні для складання соціально-психологічного портрета дитини, для визначення шляхів і форм надання допомоги дітям, що зазнають труднощів в спілкуванні, розвитку, вихованні, для вибирання засобів і форм психологічного супроводу відповідно до властивих особливостей розвитку і спілкування.

Пріоритетним напрямом психодіагностики, з одного боку, є реалізація індивідуалізуючої функції, що дозволяє побачити портрет неповторності, унікальності кожної дитини, з іншого боку — визначення статистичної норми, відповідність віковому нормативу і стандарту. За підсумками комплексної діагностики виділяються групи «Психологічно благополучних» дітей, а також дітей, що мають проблеми в розвитку.

Визначивши коло дітей, що мають проблеми в навчанні і розвитку, за підсумками корекційної ради фахівцями, що беруть участь в процесі супроводу, складається індивідуальна карта психолого-педагогічної і медико-соціальної допомоги дитині. Закріплюється провідний фахівець з реалізації програми. Обов'язковою умовою є згода батьків брати участь в корекційній роботі, в реалізації програми, що батько підкріплює своїм підписом і датою ознайомлення з індивідуальною програмою корекції. По змістовному аспекту індивідуальної програми визначаються сфери допомоги дитині: лікувально-профілактична, корекційно-розвивальна, профілактична. Відповідно заповнюють цю частину програми фахівці, які беруть участь в процесі супроводу: лікар, медсестра, медсестра ЛФК, педагог, логопед, психолог, вихователь групи. Кожен фахівець зі свого напрямку визначає проблему дитини, технологічний інструментарій (форми і засоби корекції), напрями корекційної роботи, прогнозований результат, фактичний результат за підсумками роботи.

Для якісного проведення корекційно-розвивальної роботи і з метою надання допомоги фахівцям у визначенні правильного напрямку корекції можна розробити програму супроводу дитини в корекційно-розвивальній роботі з соціально-особливими проблемами.

На прикладі проблеми порушення комунікації розглянемо структуру складання роботи з дітьми у дошкільному закладі. Визначається загальний напрям корекції — оптимізація взаємодії такої дитини з навколишнім світом. Кожен фахівець визначає свої завдання роботи з цими дітьми.

Завдання психолога:

1. Навчання дитини навичкам спілкування прийнятними способами.
2. Навчання дитини управлінню своєю поведінкою.

Завдання вихователя:

1. Розширення спектру поведінкових реакцій в проблемних ситуаціях, зняття деструктивних елементів.

2. Розвиток позитивної самооцінки дитини.

Завдання музичного керівника:

1. Формування усвідомлення власних емоцій.

2. Розвиток розуміння почуттів інших людей.

3. Розвиток емпатії.

Завдання інструктора з фізкультури:

1. Формування свободи рухів, сприяючих вивільненню заблокованих почуттів.

2. Оптимізація тону м'язів і навчання релаксації.

Зміст роботи кожного фахівця відображається в програмі супроводу дитини, де відображено форми і засоби корекції. Відстежування динаміки роботи з дитиною простежується в листі корекційного зайняття.

Тому, з одного боку, педагог-психолог покликаний консультувати педагогів з питань розробки і реалізації програм супроводу, які відповідали б психолого-педагогічним і психолого-фізіологічним вимогам до навчання і виховання дітей певного віку, рівня розвитку і реальних можливостей дитини.

З іншого боку — консультування педагогів з приводу проблем виховання, розвитку, поведінки і міжособистісної взаємодії.

Так, в роботі з педагогічним колективом широко застосовуються такі форми просвітницько-консультативної роботи як:

- семінари-практикуми;
- тренінгові заняття;
- практикуми по спілкуванню;
- консультації, бесіди;

Відомо, що будь-яка корекційна робота з дітьми не буде успішною без підтримки батьків, яких необхідно вчити розуміти дитину. Роботу з батьками дитини доцільно проводити в двох напрямках:

- інформування (про те, що таке порушення комунікативної функції мови, які причини її появи, чим вона небезпечна для дитини і оточуючих);
- навчання ефективним способам спілкування з дітьми.

Таким чином, якість роботи в комплексному супроводі розвитку дитини забезпечується за рахунок інтеграції діяльності усіх фахівців установи і батьків дитини.

Науково-методичною основою діяльності є досягнення різних галузей вітчизняної і зарубіжної психології в галузі вивчення загального і специфічного в психічному розвитку різних категорій дітей з відхиленнями в розвитку, в розробці психологічних методів виявлення, усунення і попередження відхилень в розвитку.

Нові технології служби спеціальної психологічної допомоги в системі освіти розробляються на основі вивчення спеціальної психології, клінічної психології і суміжних з ними галузей психологічних знань, на основі аналізу існуючого досвіду діяльності практичних педагогів і психологів. Сприяючи пропаганді психологічних знань з профілактиці, діагностиці і корекції відхиленого розвитку, в процесі підготовки спеціальних психологів і корекційних педагогів.

Список літератури

1. Кобильченко В. В. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями зору та слуху / [В. В. Кобильченко, Л. С. Вавіна, К. О. Глущенко та ін.]; за ред. Вавіної Л. С. — К.: Наук. світ, 2009. — 168 с.
2. Кобильченко В. В. Психологічний супровід як важлива проблема спеціальної школи / В. В. Кобильченко // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : наук.-метод. зб. — К., 2006. — Вип. 8, т. 1. — С. 97–102.
3. Калініна Т. С. Психологічний супровід дітей із зпр як основна стратегія діяльності спеціального психолога // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. — 2011. — № 23 (234). — С. 165–169.
4. Семаго М. М. Организация и содержание деятельности психолога специального образования: методическое пособие / М. М. Семаго, Н. Я. Семаго. — М.: АРКТИ, 2005. — 336 с.

Мамичева Е. В.

доктор психологических наук,
доцент кафедры логопедии и специальной психологии
ДГПУ (г. Славянск)

СПЕЦИАЛЬНАЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОМОЩЬ В КОМПЛЕКСНОМ СОПРОВОЖДЕНИИ РАЗВИТИЯ РЕБЕНКА С СОЦИАЛЬНО-ЛИЧНОСТНЫМИ ПРОБЛЕМАМИ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Резюме

Статья посвящена анализу системы психолого-педагогической и медико-социальной помощи детям, особенно в раннем возрасте, когда такая поддержка является чрезвычайно важной и перспективной с точки зрения преодоления имеющегося отклонения, обуславливающей создание службы специальной психологической помощи в системе образования, которая в отличие от службы практической психологии образования ориентирована на решение проблем детей, имеющих отклонения в развитии.

Ключевые слова: специальная психологическая помощь, специальное психологическое сопровождение, дети с отклонениями в психическом развитии, дети с особенными образовательными потребностями, психокоррекционная программа.

Mamicheva E. V.

Doctor of Psychology. Science Assoc. department
of speech therapy and special psychology DDPU (Slavyansk)

**SPECIAL PSYCHOLOGICAL HELP IN COMPLEX ACCOMPANIMENT
OF DEVELOPMENT OF CHILD WITH SOCIALPERSONALITY
PROBLEMS IN SYSTEM OF EDUCATION**

Summary

The article is sanctified to the analysis of the system of психолого-педагогічної and медико-соціальної help to the children, especially in early age, when such support is extraordinarily important and perspective from the point of view of overcoming of present rejection, that stipulates creation of service of the special psychological help in the system of education, that unlike service of practical psychology of education is decision-oriented problems of children that have a rejection in development.

Key words: special psychological help, special psychological accompaniment, to put with rejections in psychical development, to put with the special educational necessities, psychological program.